

І. Кобалава, О. Н. Мушкудіані

Грузинська мова

ГРУЗИНСЬКА МОВА (ქართული ენა) – мова грузинського народу, державна мова [Грузії](#). Входить до групи картвельських (або іберійських) мов (разом із занською (мегрелочанською) і сванською мовами). Спільна і осн. мова картвельських (назва походить від самоназви грузинів – картвелі) племен. Картвельські мови разом з групами абхазькоадигейських, нахських і дагестанських мов відносять до сім'ї іберійськокавказьких мов. Припускають також зв'язки Г. м. із стародав. мовами Передньої Азії і баскською (у Піренеях). У Г. м. розрізняють діалекти: картлійський, кахетинський, хевсурський, пшавський, тушинський, мохевський, мтіульськогудамкарський (сх. група); імеретинський, рачинський, лечхумський, гурійський (зх. група); аджарський, месхькоджавахський (пд. група); за межами Грузії – інгілойський (Азербайджан), імерхевський (Туреччина), переїданський (Іран). Заг. кількість носіїв Г. м. – бл. 4,5 млн осіб.

У фонол. системі Г. м. – 5 голосних і 28 приголосних фонем. Наголос слабкий, не фонологічний. Морфол. будова переважно аглютинативна. Відміна одна, відмінків сім: називний, розповідний або ергативний, давальний, родовий, орудний, спрямовуючий (трансформативний), кличний (вокатив). Відсутній знахідний (акузатив), з функцією якого у відповідних синтакс. контекстах використовують давальний і називний. Є 2 числа: одиниця і множина. Відсутній граматич. рід. Імена поділяють на живі (істоти, які можуть рухатися самостійно, тобто люди і тварини) та неживі (позбавлені цієї здатності, тобто рослини і речі). У класі живих розрізняють імена, які відповідають на питання «хто?» (тобто лише людина), і ті, що відповідають на питання «що?» (тобто тварини, які за даною ознакою об'єднуються з іменами, що позначають неживі предмети).

Категорії дієслова: особа, число, версія (відношення належності чи призначення прямого об'єкта до суб'єкта або непрямого об'єкта чи об'єктів; за цією ознакою розрізняють дієслівні форми, що мають категорію версії від форм, що не мають такої), час, спосіб, вид, стан, спрямованість. Вид і спрямованість виражені за допомогою суфіксів. Відсутній інфінітив, у ролі якого виступає віддієслівна іменна форма – масдар. Словотворення афіксальне. Система рахунку змішана – між двадцятковими рахунок десятковий. Для синтаксису властиве узгодження підмета з дієсловом у числі, а узгодження в числі між

об'єктами і дієсловом на особу лише з дієсловами об'єктного складу. Узгодження в числі між означуваним і означальним має місце за наявності лише препозиційної конструкції. Лексич. склад Г. м. збагачувався запозиченнями з грец., іран., семіт., турец. та ін. мов. У літ. мову 19–20 ст. широко проникла міжнар. термінологія з європ. і рос. мов.

Серед іберійськокавказьких мов Г. м. єдина, що має стародавню писемність. Найдавніші писемні пам'ятки (епіграфіка, палімпсести) датують 5–7 ст.: написи – палестинський (1а пол. 5 ст.), Болніського Сіоні (493), Мцхетського Джварі (хрестовий монастир) і Цкісі (1а пол. 6 ст.); палімпсести – т. зв. ханмітні і паємітні (5–7 ст.); ханмітний лекціонарій (5 ст.). Різновиди груз. письма: «мргловані» (округлене) або «асомтаврুলі» (заголовне) (до 11–12 ст.), «нусхурі» (рядкове) (паралельно від 9 ст.), «мхедрулі» або «саеро» (цивільне, світське) (паралельно також від 9 ст.). «Мргловані» і «нусхурі» відомі під «хуцурі» (церковне) на противагу назві «мхедрулі». Перший оригінал. худож. твір – «მარტვილობაი შუშანიკისი» («Мучеництво святої Шушанік») Я. Хуцесі (Цуртавелі) (476–483). Переклад Г. м. окремих книг Старого і Нового завітів розпочали відразу після поширення в Грузії християнства (4 ст.).

Найдавніший датований рукопис Біблії – Ошкська Біблія (978). В історії розвитку груз. літ. мови виділяють давній (5–11 ст.), середній (12–18 ст.) і новий (від 19 ст.) періоди. Найдавніші писемні пам'ятки Г. м. не потребують перекладу сучас. груз. мовою – у заг. рисах вони зрозумілі читачеві й дотепер. Давньою літ. мовою створені значні за обсягом оригінальні і перекладні твори. У формування класич. літ. мови знач. внесок зробили просвітниц. центри та літ. школи. Від кін. 11 ст. почався новий період у розвитку Г. м.: зближенню книж. мови з нар. мовою сприяла поява світської літри, а поема Ш. Руставелі

«ვეფხისტყაოსანი» («Витязь у тигровій шкурі») у 12 ст. стала початком нового етапу в її розвитку. Давня груз. мова, як церк. стиль літ. мови, не припиняла свого існування. Відтоді ж високого розвитку досягла груз. наук. і філос. мова. У 17–18 ст. розвитку Г. м. сприяли Теймураз I, Арчил II, Вахтанг VI та ін. У 18 ст. потрібно виділити мову класиків груз. літри С. Орбеліані та Д. Гурамішвілі. Тоді ж католікоспатріарх Грузії Антон I і його грамат. школа мали певний вплив на подальше формування груз. літ. мови. У 60і рр. 19 ст. груз. шістдесятники (А. Церетелі, Я. Гогебашвілі та ін.) на чолі з І. Чавчавадзе розпочали впровадження нової груз. літ. мови, звільненої від норм архаїч. стилю давньої літри. Літ. полеміка, яка розгорнулася на сторінках ж. «ცნობარი», відома під назвою «боротьба “батьків” і “дітей”», завершилася на користь «дітей»: відмовилися від архаїчних мовних форм, вилучили з алфавіту 5 літер, які вийшли з ужитку, основою літ. мови стала народна мова, тобто мова картлійського (істор. Квемо Картлі) діалекту. Сучас. груз. літ. мова – це подальший розвиток мови класиків груз. літри: І. Чавчавадзе, А. Церетелі, Важі Пшавели та ін. У 20 ст. Г. м. збагатили творчість Р. Табідзе, М. Джавахішвілі, В. Барнова, К. Гамсахурдіа та ін.

Рекомендована література

1. თოფურია ვ. ქართული ენაწ. 1–3. თბილისი, 1932–33 (Топурія В. Грузинська мова. Розділ 1–3. Тбілісі, 1932–33); შანიძე ა ქართული გრამატიკის საფუძვლები. მორფოლოგია. თბილისი, 1953 (Шанидзе А. Основи грузинської граматики. Морфологія. Тбілісі, 1953); ძიძიგური შ. ქართული ენა. ლექსიკა, ფონეტიკა, მორფოლოგია. თბილისი, 1956 (Дзидзигური Ш. Лексика, фонетика, морфологія грузинської мови. Тбілісі, 1956); კვაჭაძე ლ. თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსისი. თბილისი, 1966 (Квачадзе Л. Синтаксис сучасної грузинської мови. Тбілісі, 1966); Дзидзигური Ш. В. Грузинский язык. (Краткий обзор). Тбилиси, 1968;
2. კეკელიძე კ ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. 1. თბილისი, 1980 (Кекелідзе К. Історія давньогрузинської літератури. Т. 1. Тбілісі, 1980); გამყრელიძე თ. ვ. წერის ანბანური სისტემა და ძველი ქართული დამწერლობა. ანბანური წერის ტიპო-ლოგია და წარმომავლობა. თბილისი, 1990 (Гамкрелідзе Т. В. Абеткове письмо і давньогрузинська писемність. Типологія і походження абеткових систем письма. Тбілісі, 1990); სარჯველაძე ზ. ქართული პალეოგრაფია. თბილისი, 1997 (Кізірია А. Нариси з історії вивчення грузинської мови. Тбілісі, 1997).

Бібліографічний опис:

Грузинська мова / І. Кобалава, О. Н. Мушкудіані // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-32070>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).